

Krzysztof SZCZYGIELSKI*

 <https://orcid.org/0000-0002-2412-7415>

**OCALIĆ OD ZAPOMNIENIA. UWAGI NA MARGINESIE KSIĄŻKI
ANTONIEGO DĘBIŃSKIEGO I MAGDALENY PYTER *PORTRETY POLSKICH
HISTORYKÓW PRAWA. OKRES II RZECZYPOSPOLITEJ*,
WYDAWNICTWO WERSET, LUBLIN 2024, SS. 688**

Pojawienie się w 2024 r. na rynku wydawniczym pracy pt. *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej* powitać należy z radością. Trudu jej napisania podjęli się pracownicy naukowcy Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jan Pawła II – ks. prof. dr hab. Antoni Dębiński i prof. dr hab. Magdalena Pyter. Zainteresowania naukowe pierwszego z Autorów koncentrują się wokół prawa rzymskiego oraz europejskiej kultury prawnej. Obszar badań M. Pyter stanowią przede wszystkim zagadnienia związane z prawem oświatowym i prawem o szkolnictwie wyższym, ale w dorobku naukowej Autorki znajdują się także publikacje z zakresu historii prawa oraz historii uniwersyteckiej edukacji prawniczej w Europie.

Mottem patronującym opracowaniu stały się dla Autorów słowa wypowiedziane przez naszego wieszczę narodowego Adama Mickiewicza w trakcie jednego z wykładów Literatury słowiańskiej, jaki odbył się w paryskim Collège de France 24 stycznia 1843 r.: *Jak długo trwa jakiś naród, jak długo istnieje jakieś plemię, póty przeszłość jego nieustannie – poprzez terażniejszość – styka się z przyszłością*¹.

Całość pracy podzielona została na *Wprowadzenie* (s. 9–23) oraz trzy części: *I. Veteres* (s. 25–142); *II. Ku niepodległej. Na polu badawczym w odrodzonej Polsce* (s. 143–361); *III. Ukształtowani w uniwersytetach II Rzeczypospolitej* (s. 363–664).

* Dr nauk prawnych, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa; e-mail: k.szczygielski@uwb.edu.pl

¹ A. Mickiewicz, *Dziela* (wydanie narodowe), t. 11: *Literatura słowiańska. Kurs trzeci i czwarty*, przekł. i oprac. L. Płoszewski, Warszawa 1953, s. 57.

Ponadto w publikacji znalazł się *Alfabetyczny wykaz prawników* (s. 665–666), *Bibliografia wraz z wykazem skrótów* (s. 667–672) i *Indeks osób* (s. 673–688).

We *Wprowadzeniu* Autorzy w sposób bardzo staranny i drobiazgowy wyjaśnili szereg kwestii dotyczących zawartości swojego dzieła, w którym znalazły się biogramy 48 jurystów. W pierwszym rzędzie wskazali na jego podstawowy cel, którym „jest ukazanie – poprzez pryzmat zaangażowania i osiągnięć poszczególnych uczonych – znaczenia dyscyplin historycznoprawnych dla nauki”. Akcentowali też chęć pokazania ich roli w uniwersyteckim modelu kształcenia prawników, który był i stanowi nadal ważny komponent kultury prawnej, a także jest odzwierciedleniem politycznych, społecznych i gospodarczych zmian zachodzących w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce.

Kolejnym zagadnieniem, do jakiego odnieśli się Autorzy, był sposób stworzenia listy historyków prawa, których biogramy znalazły się w opracowaniu. Wskazane zostały tu trzy kryteria. Pierwszym z nich było zajmowanie się naukowo co najmniej jedną z dyscyplin historycznoprawnych wskazanych w Rozporządzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 grudnia 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz. Urz. MWRiOP z 1920 r., nr 22, poz. 140), mianowicie: prawem rzymskim, historią prawa polskiego (historią ustroju i historią prawa sądowego), historią prawa na zachodzie Europy oraz prawem kościelnym (częścią historyczną). Drugie kryterium stanowiło uzyskanie prawa wykładania (*venia legendi*), które w II Rzeczypospolitej przyznawane było na podstawie habilitacji. Ostatnie z przyjętych kryteriów związane zaś było z zatrudnieniem w jednej z uniwersyteckich katedr historycznoprawnych w charakterze pracownika naukowo-dydaktycznego, tj. docenta prywatnego, zastępcy profesora, profesora nadzwyczajnego, profesora zwyczajnego bądź profesora honorowego. W ogromnej większości wskazane kryteria spełnione były łącznie przez uczonych, których biogramy zamieszczone zostały w opracowaniu. W kilku przypadkach Autorzy zdecydowali się jednak odstąpić od tego wymogu, ale zawsze drobiazgowo uzasadniali argumenty za podjęciem takich decyzji.

Dokładnie objaśniona została również kwestia przyjętych w pracy cezur czasowych. Autorzy zaznaczyli wyraźnie, że umieszczony w tytule książki okres II Rzeczypospolitej ma jedynie charakter orientacyjny. Wpływ na taki stan rzeczy miało to, że kilku uczonych rozpoczynało swoją działalność naukową jeszcze w okresie zaborów, kontynuując ją lub kończąc w dwudziestoleciu międzywojennym. Inni z kolei po zakończeniu II wojny światowej pracowali jeszcze naukowo, ale już w zupełnie nowej rzeczywistości Polski Ludowej. Przywołane okoliczności spowodowały, że Autorzy publikacji musieli czasami cofnąć się

do końca XIX lub początku XX w. bądź też w przypadku kilku osób wyjść poza ramy czasowe II Rzeczypospolitej. Wpłynęło to także na kolejność prezentowania w pracy postaci poszczególnych historyków prawa. Pomimo tego, że – jak podkreślają Autorzy – oddawana do rąk czytelników książka ma charakter słownika biograficznego, to zrezygnowali z porządku alfabetycznego, przyjmując jako kryterium podziału omawianej materii datę urodzenia oraz znaczenie i rolę, jaką odgrywali różni przedstawiciele nauki polskiej w kluczowym dla ram recenzowanego dzieła okresie II Rzeczypospolitej. Podjęcie takiej decyzji ocenić należy bardzo pozytywnie. Pozwoliło to bowiem na zdecydowanie łatwiejsze poznanie procesu zastępowania kolejnych pokoleń uczonych przez ich następców, którzy kontynuowali pod opieką swoich mistrzów badania historycznoprawne w poszczególnych ośrodkach uniwersyteckich, czerpiąc od nich nie tylko doskonałe wskazówki na polu naukowym, ale również właściwe wzorce postępowania i pasję do działalności akademickiej.

Przyjęty przez Autorów model ukazania sylwetek polskich historyków prawa pozwolił w konsekwencji na wyróżnienie trzech grup biogramów uczonych, które wypełniają zasadniczą część publikacji.

W pierwszej grupie znalazły się portrety 8 badaczy urodzonych do 1860 r., których Autorzy określili terminem zaczerpniętym z historii jurysprudencji rzymskiej, jako *Veteres*. Są to kolejno: Władysław Henryk Franciszek Abraham (1860–1941), Oswald Marian Balzer (1858–1933), Michał Bobrzyński (1849–1935), Józef Brzeziński (1854–1932), Teodor Dydyński (1836–1921), Alfons Józef Ignacy Parczewski (1849–1933), Leon Jan Piniński (1857–1938) i Bolesław Ulanowski (1860–1919).

Kolejną grupę uczonych tworzą ci, których apogeum aktywności naukowej przypada na okres dwudziestolecia międzywojennego. W części zatytułowanej: *Ku Niepodległej. Na polu badawczym w odrodzonej Polsce* zamieszczono biogramy 16 osób: Franciszka Bossowskiego (1879–1940), Marcelego Chlamtacza (1865–1947), Przemysława Romana Dąbkowskiego (1877–1950), Stefana Łukasza Ehrenkreutza (1880–1945), Stanisława Ambrożego Estreichera (1869–1939), Bolesława Gruzewskiego-Lubicza (1883–1952), Alfreda Halbana (1865–1926), Abdona Jana Kantego Łady Kłodzińskiego (1881–1937), Ignacego Koschembaha-Łyskowskiego (1864–1945), Stanisława Mariana Kutrzeby (1876–1946), Zygmunta Lisowskiego (1880–1955), Borysa Łapickiego (1889–1974), Rafała Jakuba Taubenschlaga (1881–1958), Bolesława Wilanowskiego (1885–1952), Stanisława Wróblewskiego (1868–1938) i Stanisława Zachorowskiego (1885–1918).

Ostatnia grupa historyków prawa umieszczona została w części *III. Ukształtowanie w uniwersytetach II Rzeczypospolitej*. W tym najliczniejszym, liczącym

aż 24 nazwiska gronie pracowników naukowo-dydaktycznych znaleźli się ci, którym w różny sposób przyszło zmagać się ze strasznymi wydarzeniami II wojny światowej. Po zakończeniu wojennej zawieruchy podejmowali oni, z wyjątkiem prof. Józefa Rafacza zamordowanego przez Niemców w sierpniu 1944 r., ponownie działalność na polu uniwersyteckim w odrodzonych lub nowo powstałych polskich ośrodkach akademickich. Są to następujący uczeni: Jan Józef Adamus (1896–1962), Edward Gintowt-Dziewiałtowski (1899–1965), Konstanty Grzybowski (1901–1970), Leon Halban (1893–1960), Wojciech Hejnosz (1895–1976), Henryk Insadowski (1888–1946), Iwo Leopold Jaworski (1898–1959), Marian Zygmunt Jedlicki (1899–1954), Jan Kamiński (1893–1970), Piotr Kałwa (1893–1974), Karol Wilhelm Koranyi (1897–1964), Włodzimierz Kozubski (1880–1951), Waclaw Osuchowski (1906–1988), Michał Patkaniowski (1907–1972), Józef Rafacz (1890–1944), Jakub Teodor Walery Sawicki (1899–1979), Witold Sawicki (1904–1973), Tadeusz Jan Leopold Silnicki (1889–1968), Paweł Skwarczyński (1903–1984), Adam Joachim Vetulani (1901–1976), Leszek Józef Egidiusz Winowski (1910–1979), Zygmunt Wojciechowski (1900–1955), Seweryn Wiktor Józef Wysłouch (1900–1968) i Michał Wyszynski (1890–1972).

Lektura recenzowanej pracy skłania do jednoznacznego wniosku, że ukażało się dzieło monumentalne, nie tylko bardzo potrzebne nauce polskiej, ale przede wszystkim doskonale, wzorowo wręcz opracowane pod względem merytorycznym. Z wielkim uznaniem odnieść się trzeba do ogromnego wysiłku włożonego przez Autorów w przygotowanie go do druku. Wydanie dzieła wymagało przeprowadzenia kwerend w licznych instytucjach rozlokowanych po całej Polsce, jak również poza granicami naszego państwa. Przywołane w nim materiały źródłowe pochodzą ze zbiorów zdeponowanych w: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, jak też w różnych archiwach uniwersyteckich: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jan Pawła II, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Wrocławskiego. Wykorzystano także materiały pochodzące z Biblioteki KUL, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz instytucji zagranicznych: Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego w Wilnie, Archiwum Państwowego Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie, Państwowego Archiwum Obwodu Czerniowieckiego

w Czerniowcach, Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie i Bibliotece Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach. Ponadto Autorzy sięgnęli do pokaźnej liczby monografii, encyklopedii, słowników i periodyków.

Zamieszczonym w publikacji biogramom nie nadano jednakowej, ścisłej struktury. Okazało się to bardzo trafnym zabiegiem, który wpływa na atrakcyjność opracowania, nie powodując przy tym wrażenia, że brak jest elementarnego porządku. Fundamentem każdego z portretów uczonych stały się materiały archiwalne. W oparciu o nie przedstawiono życiorysy poszczególnych historyków prawa, ze szczególnym uwzględnieniem etapów ich edukacji oraz przebiegu kariery uniwersyteckiej. Czytelnik znajdzie także informacje na temat działalności dydaktycznej i najważniejszych prac ze spuścizny naukowej wraz z ich omówieniem. Warto podkreślić, że Autorzy wzbogacili biogramy prezentowanych postaci o informacje dotyczące ich aktywności pozauniwersyteckiej: politycznej, społecznej i kulturalnej. Znaleźć też można mnóstwo interesujących wiadomości z życia prywatnego bohaterów dzieła, które często nie były wcześniej publikowane. Do tego wszystkiego dochodzą jeszcze trafnie dobrane fragmenty zaczerpnięte z prac uczonych, elementy i motywy o charakterze popularnonaukowym (zapiski, pamiętniki, dzienniki, wywiady czy diariusze różnych autorów), materiał ilustracyjny (głównie fotografie portretowe oraz rzadziej strony tytułowe dzieł uczonych). Praca napisana jest bardzo dobrym i ciekawym językiem. Całość tworzy zatem niezwykle barwny katalog portretów namalowanych z mistrzowską precyzją. Autorom należą się szczerze gratulacje za wysiłek włożony w jakość oddanego do rąk czytelników dzieła.

Jest rzeczą naturalną, że w tak obszernej objętościowo pracy, liczącej aż 688 stron, zdarzają się pewne pomyłki i niedociągnięcia. Autorzy mieli tego świadomość i idąc śladem Ludwika Finkla – znakomitego lwowskiego historyka, bibliografa i encyklopedysty, który w swojej *Bibliografii historii polskiej*, cz. III, Kraków 1906, s. XI podkreślał, że: „Sprostowania, poprawki, uzupełnienia przyjąłem i przyjmować będę z szczerą wdzięcznością”, wyrazili nadzieję, że dotrą do nich różnego rodzaju spostrzeżenia i sugestie, dzięki którym będą mogli udoskonalić swoją publikację w kolejnych jej edycjach. W związku z tym chciałbym podzielić się z Autorami także kilkoma uwagami krytycznymi, jakie nasunęły mi się po lekturze ich dzieła.

Zacznę od kwestii pominięcia w pracy osoby Adolfa Bergera (1882–1962). W opinii prof. Wiesława Litewskiego (1933–2004), wykładowcy prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, A. Berger to: „najwybitniejszy polski

romanista”². Z kolei prof. Rafał Jakub Taubenschlag (1881–1958), wybitny papirolog i romanista pracujący przed II wojną światową na Uniwersytecie Jagiellońskim, a po jej zakończeniu na Uniwersytecie Warszawskim, idzie w ocenie dokonań naukowych pochodzącego ze Lwowa uczonego jeszcze dalej i stwierdza w połowie XX stulecia, że A. Berger to: „największy chyba dziś żyjący romanista”³.

Adolf Berger bez cienia wątpliwości był Polakiem⁴ i wielokrotnie dawał temu wyraz, chociaż jego nazwisko pojawia się w opracowaniach poświęconych prawnikom niemieckim⁵, autorom austriackim⁶ czy też amerykańskim Żydom⁷. Uczony ten spełnia pierwsze z kryteriów przyjętych przez Autorów, jakim jest uprawianie jednej z dyscyplin historycznoprawnych, w tym przypadku prawa rzymskiego. Co prawda, Berger nie uzyskał formalnie *veniam legendi*, ale głosił w latach 1914–1915, jako *libero docente*, wykłady z prawa rzymskiego i papirologii prawniczej na słynnym Uniwersytecie La Sapienza w Rzymie. W trakcie II wojny światowej prowadził m.in. zajęcia pt. *L’oeuvre législative de Justinien* w École Libre des Hautes Études, funkcjonującej przy New School for Social Research w Nowym Jorku⁸, a po zakończeniu II wojny przybliżał studentom, jako *visiting professor* w City College of New York, materię z prawa rzymskiego⁹. Nie

² W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 293.

³ Por. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, sygn. III-98: Materiały Rafała Taubenschlaga, nr 64: Pamiętnik z lat 1881–1947, k. 260.

⁴ Por. akt urodzenia A. Bergera – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 300: Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. zabużańskich, 1789–1943, sygn. 542: Księga metrykalna urodzeń, t. I, gm. Lwów, pow. Lwów, k. 103 czy też materiały Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego, Ф. 26, оп. 15, спр. 110, k. 14v i Archiwum Akt Nowych w Warszawie: Ambasada RP w Waszyngtonie, sygn. 2700, k. 102.

⁵ E.C. Stiefel, F. Mecklenburg, *Deutsche Juristen in amerikanischen Exil (1933–1950)*, Tübingen 1991, s. 45.

⁶ S. Blumesberger, M. Doppelhofer, G. Mauthe (red.), *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft 18. bis 20. Jahrhundert*, Bd. 1, München 2002, s. 100.

⁷ *American Jews. Their Lives and Achievements. A Contemporary Biographical Record*, vol. 2, New York 1958, s. 207.

⁸ Adolf Berger wykładał w École Libre des Hautes Études do końca roku akademickiego 1956/1957. Zachowane wydawnictwa wewnętrzne tej uczelni zawierają informacje o następujących zajęciach Bergera w latach 1944/1945–1956–1957: *Le mariage dans l’Antiquité (Grèce, Rome, Égypte, Byzance)*; *La famille et le mariage dans le monde ancien*; *Le vol dans le droit romain*; *L’esclavage dans l’ancienne Rome*; *Droit constitutionnel de la République romaine*; *Histoire de la codification justinienne*; *La famille dans le droit romain*; *Introduction à la papyrologie juridique*, por. The New School Archives and Special Collections, https://digital.archives.newschool.edu/index.php/Browse/objects/facet/collection_facet/id/228; stan na 10.06.2025 r.

⁹ *Former Polish Official Gets City College Post*, The New York Times z 9 marca 1952 r., s. 30.

było mu dane pracować na polskim uniwersytecie, chociaż w 1925 r. jego kandydaturę, jako najbardziej odpowiednią do objęcia planowanej Katedry Historii Prawa Rzymskiego, polecił władzom Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie prof. Stanisław Wróblewski (1868–1938) z Uniwersytetu Jagiellońskiego, jeden z najwybitniejszych polskich romanistów¹⁰. W kluczowym dla recenzowanego dzieła okresie II Rzeczypospolitej uczony zatrudniony był jako referent prawno-administracyjny Poselstwa Rzeczypospolitej Polskiej w Wiedniu, pełniąc od 1924 r. funkcję Sekretarza Honorowego¹¹. Pomimo ciężących na nim wielu obowiązków służbowych nie zaprzestał aktywności na polu naukowym. Sporo publikował i brał udział w licznych kongresach o międzynarodowym zasięgu, na których zawsze wygłaszał referaty stojące na najwyższym poziomie. Dorobek naukowy A. Bergera robi imponujące wrażenie¹². Obejmuje on monografie, artykuły publikowane w najbardziej prestiżowych czasopismach zagranicznych i polskich, jak też w księgach pamiątkowych ofiarowanych wybitnym badaczom prawa rzymskiego, hasła w renomowanych wydawnictwach encyklopedycznych, w tym własny słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego¹³ i ogromną wręcz liczbę recenzji. Swoje opracowania uczony publikował w językach: angielskim, francuskim, niemieckim, polskim i włoskim. Lwowski romanista jest z pewnością postacią wyjątkową w nauce polskiej i uważam, że należało w tym przypadku odstąpić – tak, jak miało to miejsce przy kilku osobach – z łącznego spełnienia wszystkich kryteriów i dołączyć biogram tego luminarza nauki do opracowania.

Nie jestem przekonany, czy ogólnie przyjęty przy wskazywaniu najważniejszych publikacji historyków prawa układ alfabetyczny jest najlepszym rozwiązaniem, choć jest on oczywiście jak najbardziej dopuszczalny. Może jednak

¹⁰ Por. Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, F. 175, sygn. 2VIB, n. 203, k. 9.

¹¹ Por. *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1933*, Warszawa 1933, s. 103; Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół nr: 453: Poselstwo RP w Wiedniu, sygn. 327, k. 34 i zespół nr 490: Ambasada RP w Waszyngtonie, sygn. 2700, k. 102.

¹² Postać i wykaz prac A. Bergera przedstawia **K. Szczygielski**, *Adolf Berger (1882–1962). Życiorys naukowy*, w: **E. Gajda** (red.), *Ad Laudem Magistri Nostri. Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, Toruń 2018, s. 221–261.

¹³ **A. Berger**, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Transactions of the American Philosophical Society 1953/43/2, s. 333–808. Słownik szybko zdobywa miano monumentalnej pozycji w światowej romanistyce, stając się w opinii wielu uczonych najlepszym opracowaniem encyklopedycznym prawa rzymskiego; por. liczne recenzje tej pracy zestawione u **K. Szczygielskiego**, *Adolf Berger: lwowianin w Nowym Jorku (1942–1962)*, w: **M. Lewandowski**, **M. Hypiak** (red.), *Życie społeczno-polityczne uchodźstwa polskiego w latach 1939–1991. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2021, s. 56.

opracowania powinny być podawane w porządku chronologicznym – co ma miejsce w przypadku kilkunastu osób¹⁴ – zaczynając od powstałych najwcześniej, aż do tych wydanych najpóźniej. Taki sposób prezentacji dokonań naukowych uczonych pozwoliłby na łatwiejsze prześledzenie kierunków podejmowanych przez nich badań.

Niedopatrzenie stało się przyczyną tego, że w wykazie najważniejszych publikacji K. Koranyiego (s. 499) zabrakło opracowania¹⁵: *Podstawy średniowiecznego prawa spadkowego* (Pamiętnik Historyczno-Prawny 1930/9/2, s. 1–230), które było podstawą habilitacji uczonego. Dzieło to jest znane Autorom, gdyż informują o nim na s. 490. Podobnie jest w przypadku W. Osuchowskiego (s. 528), u którego nie podano w wykazie ważnych i obszernych monografii, powstałych we lwowskim okresie działalności naukowej romanisty. Pierwsza z nich: *Media sententia. Studium nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim* (Pamiętnik Historyczno-Prawny 1930/10/1, s. 1–115) stanowiła podstawę uzyskania stopnia doktora, druga zaś: *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim* (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. 11, z. 2, Lwów 1933, s. 225–462) posłużyła do przeprowadzenia habilitacji. Obie te prace Autorzy wzmiankują jedynie na początku biogramu W. Osuchowskiego (s. 519–520).

Kreśląc portret H. Insadowskiego, Autorzy wskazują, że lubelski uczyony wszczął w roku akademickim 1926/1927 proces habilitacyjny w Uniwersytecie Wileńskim i dodają, że brak jest w materiałach archiwalnych informacji o dalszym przebiegu tego postępowania (s. 433–434). Kwestia ta wymaga doprecyzowania. Autorzy, jak sądzę, chcieli zaznaczyć, że H. Insadowski nie uzyskał ostatecznie *veniam legendi* w mieście nad Wilią, co jest prawdą. W zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego w Wilnie¹⁶ są jednak materiały dotyczące wszczętego postępowania habilitacyjnego, w tym rezygnacje z referatów złożone przez I.L. Jaworskiego o F. Bossowskiego oraz prośba H. Insadowskiego o zwrot

¹⁴ Są to: B. Ulanowski (s. 141), R. Taubenschlag (s. 321–322), B. Wilanowski (s. 337), S. Wróblewski (s. 351–352), S. Zachorowski (s. 361), M. Patkaniowski (s. 539), J. Rafacz (s. 552), T. Silnicki (s. 587), P. Skwarczyński (s. 594), A. Vetulani (s. 612–613), L. Winowski (s. 626), Z. Wojciechowski (s. 640), S. Wysłouch (s. 653), M. Wyszynski (s. 663–664).

¹⁵ Autorzy mogli też dodać, że po II wojnie światowej uczyony kontynuował rozpoczęte jeszcze pod koniec okresu II Rzeczypospolitej prace nad zestawieniami bibliograficznymi. Piszą na s. 498 o wydanej przez **K. Koranyiego** *Bibliografii historyczno-prawnej za lata 1926–1936* (t. 1, Lwów 1938; t. 2, Lwów 1939), nie ma natomiast informacji o ukazaniu się *Bibliografii historyczno-prawnej za lata 1937–1947* (t. 1, Toruń 1953; t. 2, Toruń 1959) przygotowanej przez uczonego wspólnie z J. Koranyiową.

¹⁶ Por. Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, F. 175, sygn. 2VIB, n. 133.

nadesłanych do Wilna dokumentów. Cała sprawa jest niezwykle zagadkowa i trudna do wyjaśnienia.

Przybliżając sylwetkę W. Kozubskiego, można było wspomnieć, że w latach 1934–1936 wykładał on *Historię prawa rzymskiego* w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i jej Oddziale w Łodzi¹⁷.

W tekście pojawiły się różnego rodzaju pomyłki drukarskie, których przy tak obszernej pracy ciężko uniknąć: s. 21 i 22 – starliśmy się (powinno być: staraliśmy się); s. 92 – w ostatnim wierszu jest: „nad II i IV księgą *Instytucji* Gajusza (powinno być: „nad III i IV księgą *Instytucji* Gajusza”); s. 146 – Franciszek Bosowski urodził się 12 kwietnia 1879 r. w Stryżawie koło Żywca, a nie w Stryżowie; s. 146 – *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego* ukazała się w Krakowie w roku 1900, a nie w 1999; s. 152 – Ehreukreutza (powinno być: Ehrenkreutza); s. 379 – „Podczas pobytu za granicą opublikował dwa, zauważone w środowisku naukowym artykuły nt. integrystów pretorskich...” (chodzi tu oczywiście o interdykty pretorskie); s. 382 – „Dnia 5 stycznia 1945 r. Z. Lisowski...” (powinno być: „Dnia 5 stycznia 1946 r. Z. Lisowski...”); s. 440 – *Honste vivere. Księga...* (powinno być: *Honeste vivere. Księga...*) i „Brało nim udział...” (powinno być: „Brało w nim udział...”); s. 507 – różnym zajęciom (powinno być: różnym zajęciom); s. 511 – „Nadto wykładał prawo rzymskiego... (powinno być: „Nadto wykładał prawo rzymskie...”); s. 512 – „Dorobek naukowy W. Kozubskiego nie jest zbyt obfity; należał on do grupy profesorów spędzających czas w bibliotekach czy archiwach.” (powinno być: „Dorobek naukowy W. Kozubskiego nie jest zbyt obfity; nie należał on do grupy profesorów...”); s. 513 – „...okolicznościowe opracowania poświęcone dorobkowi naukowemu jego kolegi prof. W. Kozubskiego – R. Taubenschlaga...” (należy albo skreślić frazę: „prof. W. Kozubskiego” albo wyraz „jego”); s. 527 – „...edyktu cesarza Caracalli” (termin *caracalla*, oznaczający długi płaszcz bez rękawów¹⁸, był przydomkiem panującego na początku III w. po Chrystusie cesarza rzymskiego (211–217), stąd należy go pisać wielką literą. W języku polskim powszechnie stosuje się pisownię Karakalla; s. 546 – „...w domu uniwersyteckim przy ul. Nowy Zajazd 5.” (powinno być: „... w domu uniwersyteckim przy ul. Nowy Zjazd 5.”).

Ufam, że poczynione uwagi Autorzy przyjmą z życzliwością. Absolutnie nie zmieniają one jednoznacznie pozytywnej oceny recenzowanej pracy. We *Wprowadzeniu* (s. 23) Autorzy wyrazili przeświadczenie, że ich publikacja: „będzie

¹⁷ K. Szczygielski, *Prawo rzymskie w Wolnej Wszechnicy Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Zeszyty Prawnicze 2021/21/1, s. 53 i 59.

¹⁸ Por.: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. 1, Kraków 1997, s. 130; M. Plezia (red.), *Słownik łacińsko-polski*, t. 1, Warszawa 1998, s. 437.

dla Czytelników merytorycznie przydatna i poznawczo interesująca”. Jestem przekonany, że tak właśnie się stanie, bo opracowanie jest naprawdę godne polecenia i to nie tylko badaczom zajmującym się *ex professo* dyscyplinami historycznoprawnymi, ale też wszystkim, którzy interesują się historią uniwersytetów, historią nauki i kultury prawnej w Polsce. Warto także dodać, że praca została bardzo ładnie wydana przez Wydawnictwo Werset w Lublinie.

W domowym księgozbiore piszącego te słowa egzemplarz recenzowanego dzieła zajął już miejsce w centralnej części, by można go było jak najszybciej zdjąć z półki i wykorzystać do pracy naukowej. Nie mam żadnych wątpliwości, że w przypadku pracy: *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej* czynności takie będą przeze mnie wielokrotnie powtarzane.

Bibliografia

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 grudnia 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz. Urz. MWRiOP z 1920 r., nr 22, poz. 140).

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (zespół nr 453: Poselstwo RP w Wiedniu, sygn. 327; zespół nr 490: Ambasada RP w Waszyngtonie, sygn. 2700).

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (zespół nr 300: Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. zabużańskich, 1789–1943, sygn. 542).

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (sygn. III-98: Materiały Rafała Taubenschlaga, nr 64: Pamiętnik z lat 1881–1947).

Litewskie Centralne Archiwum Państwowe (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas), zespół nr 175: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (F. 175: Stepono Batoro Universitetas Vilniuje).

Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (Державний Архів Львівської Облaсті), zespół nr 26: Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (Ф. 26: Университет имени Яна Казимира во Львове).

Literatura

American Jews. Their Lives and Achievements. A Contemporary Biographical Record, vol. 2, New York 1958.

Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Transactions of the American Philosophical Society 1953/43/2, s. 333–808.

Blumesberger S., Doppelhofer M., Mauthe G. (red.), *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft 18. bis 20. Jahrhundert*, Bd. 1, München 2002.

Finkel L., *Bibliografia historii polskiej*, cz. 3, Kraków 1906.

Former Polish Official Gets City College Post, The New York Times, 9 marca 1952 r., s. 30.

- Koranyi K.**, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1926–1936*, t. 1, Lwów 1938.
- Koranyi K.**, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1926–1936*, t. 2, Lwów 1939.
- Koranyi K.**, *Podstawy średniowiecznego prawa spadkowego*, Pamiętnik Historyczno-Prawny 1930/9/2, s. 1–230.
- Koranyi K., Koranyiowa J.**, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1937–1947*, t. 1, Toruń 1953.
- Koranyi K., Koranyiowa J.**, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1937–1947*, t. 2, Toruń 1959.
- Litewski W.**, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.
- Mickiewicz A.**, *Dzieła* (wydanie narodowe), t. 11: *Literatura słowiańska. Kurs trzeci i czwarty*, przekł. i oprac. L. Płoszewski, Warszawa 1953.
- Osuchowski W.**, *Media sententia. Studium nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim*, Pamiętnik Historyczno-Prawny 1930/10/1, s. 1–115.
- Osuchowski W.**, *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim* (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. 11, z. 2), Lwów 1933, s. 225–462.
- Plezia M.** (red.), *Słownik łacińsko-polski*, t. 1, Warszawa 1998.
- Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1933*, Warszawa 1933.
- Sondel J.**, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. 1, Kraków 1997.
- Stiefel E.C., Mecklenburg F.**, *Deutsche Juristen in amerikanischen Exil (1933–1950)*, Tübingen 1991.
- Szczygielski K.**, *Adolf Berger: lwowianin w Nowym Jorku (1942–1962)*, w: M. Lewandowski, M. Hypiak (red.), *Życie społeczno-polityczne uchodźstwa polskiego w latach 1939–1991. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2021, s. 45–63.
- Szczygielski K.**, *Adolf Berger (1882–1962). Życiorys naukowy*, w: E. Gajda (red.), *Ad Laudem Magistri Nostri. Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, Toruń 2018, s. 221–261.
- Szczygielski K.**, *Prawo rzymskie w Wolnej Wszechnicy Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Zeszyty Prawnicze 2021/21/1, s. 45–79.

Strony internetowe

The New School Archives and Special Collections, https://digital.archives.newschool.edu/index.php/Browse/objects/facet/collection_facet/id/228; stan na 10.06.2025 r.